

БЪЛГАРСКАТА МИКРОТОПОНИМИЯ КАТО БЕЗЦЕНЕН ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Анна Чолева-Димитрова
Институт за български език, БАН

BULGARIAN MICROTOPYNYMY AS AN INVALUABLE HISTORICAL SOURCE

Anna Choleva-Dimitrova
Institute for Bulgarian Language, BAS

The microtoponymy of Western Bulgaria (Radomir region) is reviewed, with a particular emphasis on its importance for locating missing settlements from the Bulgarian lands. Based on microtoponymic material only, the locations of villages existing during the XV-XVIII century on the Bulgarian lands, marked as missing or unspecified in historical sources, are pointed out. 11 no longer existing settlements, mentioned in historical sources – mainly Turkish documents – have been localized in the area.

Key words: microtoponymy, place names, locating missing settlements

Отдавна е известно значението на ономастиката като помощна наука за историята. Старателното проучване на старите документи, съчетано с доброто познаване на микротопонимията от даден район, може да доведе до разкриването на много неизвестни за учените. При цялостното изследване на Радомирско попаднах на редица примери за този много полезен подход при разкриването на старинните пластове от българската топонимия. Направените изводи ще бъдат от полза и за историци, археолози и др. специалисти.

Радомирско принадлежи към района на Горна Струма. Досегашните археологически проучвания показват, че то е било заселено още в началото на новокаменната епоха (ранния неолит) – около 6000 г. пр.н.е. От този период има открити селища при селата Пчелинци, Прибой и Гълъбник (Митова-Джонова 1983). Според антични автори в този район са живели племената агриани, лелеи и пеонци. Съществува и друго предположение – Горнострумските земи са били обитавани от три-

балите (Митова-Джонова 1983). За живота през Античността и Средновековието свидетелстват разкритите досега паметници – 89 антични и 21 средновековни. Това са селища, крепости, некрополи, надгробни могили, светилища и др. По време на римското господство горнострумските земи били включени в стратегия Дентелетика (Митова-Джонова 1983: 19; Михайлов 1966: 159). В началото на XI в. в този район се развиват събития с историческо значение за България. Последната твърдина на Първото българско царство е Пернишката крепост. Близко до нея, в планината *Голо бърдо*, се намират четири средновековни крепости: *Големото градище*, *Малото градище*, *Ранчово градище* и *Кастальете*, които учените поставят под общо ръководство с Пернишката крепост (Делирадев, Велков 1946: 160). Според местните жители гр. Радомир носи името на Самуиловия син Гаврил Радомир. Известно е, че някои събития от края на X и началото на XI в. съвпадат по място и се свързват с неговото име (Иванов 1925; Златарски 1926).

През 1330 г. Радомирско, конкретно Мраката със с. Извор, се споменава във връзка с битката при Велбъжд (Данило 1866: 133).

Много ценен писмен извор за този район е грамотата, дадена от цар Иван Александър на Пещерския манастир „Свети Никола“ през 1347 г., известна като Мрачката грамота (Иванов 1931: 590 – 617).

Данни за Радомирско има и през XV век. Те са свързани с похода на Ян Хуняди (Цветкова 1979: 272).

В бившата околия се намират и някои известни средновековни манастири: Земенският „Св. Йован Богослов“, Пещерският „Св. Никола“ (с прозвището Оряховски или Мрачки), Жаблянският „Св. Йоан Кръстител“, Радибошкият „Св. Троица“, Чепинският „Св. Илия“, Горноврабчанският „Св. Спас“ (Делирадев, Велков 1946: 69). Църквите при Прибой, Радибош и Старо село са обявени за паметници на културата. В някои села е имало църкви, които са принадлежали на отделни родове. В днешно време са запазени в топонимите: *Агаино църкве* при Старо село; *Ранинско* и *Янево църкве* при Чепино. Някои автори споменават за съществуването на 40 такива църкви само в едно село, напр. Друган (Караиванов 1927: 15, 29).

През 1959 г. в Радомирско е имало 63 села (СНМБ), но преди Освобождението – 1878 г., техният брой е бил значително по-голям. В исторически източници като Извори за българската история (ТИБИ XVI) се споменават 87 села. Пак там, както и в том X и XIII, са включени списъци с джелепкешани от Радомирско. При част от селищните имена има забележка: неуточнено, изчезнало. Топонимният материал

от този район, при бл. 14 000 названия (Чолева 2009), позволява да бъдат локализираны някои от тях, а други да бъдат доуточнени.

Село **Бехур** или **Бохор** е отбелязано през 1576 г. с шестима българи джелепкешани (Стойков 1960: 400) като неизвестно, а в Извори за българската история (ТИБИ XVI 124) също фигурира с. *Бехур* 1576 г. с имената на шестимата българи, като се споменава, че е неуточнено. Със сигурност това изчезнало селище може да се локализира на границата между селата Гълъбник и Чуковец, на 18 км югоизточно от гр. Радомир. Селищното име е запазено днес в топонима **Бйор(о)**. В списъка на джелепкешаните то се намира пред Чуковец (Чуковча). За съществуването на селището говори и откритата в същата местност средновековна църква. Според учените при църквата е имало гробище. В днешно време църквата се намира изцяло под земята (Джонова 1984: 55). За изчезналото селище откриваме и някои допълнителни данни при Караиванов (1927: 13): „Между селата Чуковец и Мусибей (дн. Гълъбник) са развалините на с. **Бихор**, от църквата на което и сега стърчат високи зидове, жителите на това село били изселени в Мала Азия, където си основали село пак с това име“.

Село **Влауфча** е отбелязано през 1576 г. като неуточнено в списъка с джелепкешани от Кондофрей: „Стою Стале и Павле от Влауфча“ (ТИБИ XVI 122). Старият запис е отбелязал турския изговор на жителското име *Вла(х)овци*. То може да се локализира при с. Мурено, на 38 км северозападно от гр. Радомир, където в днешно време са запазени топонимите **Вла(х)овски рид** и **Вла(х)ова падина**. В близост са местностите *Старо село* и *Селище*. В местността *Вла(х)ова падина* са намирани стари монети. Според местните жители на това място е имало селища по време на османското робство.

В трудовете си Р. Стойков споменава за изчезналото селище **Гълавиче**, 1576 г. (Стойков 1959: 85; Стойков 1960: 441). Този запис в турски извори съответства на българския топоним **Главица**. В Извори за българската история (ТИБИ XVI 128) под с. **Главича** е отбелязано *Главица*, махала на с. Мурено. Митова-Джонова също споменава за *Главича* (1576 г.) като махала на Мурено (Митова-Джонова 1983: 115). Микротопонимният материал доказва по безспорен начин съществуването на това селище. Освен **Главица** = **Главичка ма(х)ала** има още седем производни микротопонима: **Главичка ливада**, **Главички чифлик**, **Главичка могила**, **Главички гробища**, **Главички дол**, **Главички пояти**, **Главичко присое**. В непосредствена близост с **Главички гробища** се намират останките от късносредновековна църква (Митова-Джонова 1983: 115).

В с. Блатешница, на 35 км югозападно от гр. Радомир, може да се локализируют селата *Горна Райче* и *Долно Райче* = *Долна Райче*, вписани в турски документи от XV и XVI в. и отбелязани в Извори за българската история като неуточнени (ТИБИ XVI 120; ТИБИ X 88). Днес са запазени микротопонимите *Горни Раец* и *Долни Раец*, на 4 км източно и в чертите на с. Блатешница. Наблизо се намират две стари гробища – в местностите Церо и Ковачка ливада (според местното население). В списъка на джелепкешаните селата са споменати между Враня стена и Пещера, съседни на Блатешница села.

Изчезналото село *Златарча*, отбелязано още и с други имена *Милофча* = *Милюфча*, *Ушовча* в турски документи от XVI в. (Стойков 1959: 85; Стойков 1960: 440; ТИБИ XVI 119), може да се локализира при с. Прибой, намиращо се на 7 км югоизточно от гр. Радомир. Отчитайки турския изговор, българските ойконими са гласели: *Златарци* (*Миловци*, *Ушовци*), вероятно първоначално родови, а по-късно и жителски имена. Западно от селото и днес съществува махала *Арарци*. Според някои учени названието има в основата си лат. *aurar* – „който търси, добива злато“ (Симеонов 1975: 281). За предполагаемото съществуване на отделно селище в миналото говори и топонимът Цръквище в близост с тази махала – археолозите предполагат, че там е имало средновековна църква (Митова-Джонова 1983: 137). Това е и най-отдалечената махала на с. Прибой. Запазени са още четири производни топонима: *Арарска заграня*, *Арарска могила*, *Арарското*, *Араруша*. Остава въпросът по кое време е възникнало името (ако до XVI в. е било *Златарци*). Възможно е също двете имена да са съществували едновременно.

Другото название – *Милофча/Милюфча* от XVI в., вероятно е днешното *Ми(й)ова ма(х)ала* = *Ми(й)овци* (в крепостни актове от края на XIX в. има запис: *Мийовска махала*), което би могло да е отначало *Мильовци* (с *л' > й*, срещано в говора), родово или жителско име от ЛИ *Мильо* < *Михаил*. До *Ми(й)овци* се намира оброкът „*Свети Гьорги*“.

Названието *Ушовча*, от XVI в., което също не е отъждествено досега, е запазено в топонима *Ушевци* (вероятно е имало тъкъв род в миналото). Намира се под оброка „*Св. Спас*“, в близост с местността *Свети Рангел*, където според местните жители е имало църква. В същата посока е местността *Цръквище*, там се предполага съществуването на още една средновековна църква (Митова-Джонова 1983: 137).

В списъка на селата с джелепкешани от Радомирско *Златарча* стои след *Вирбе* XVI в. (дн. Върба) и пред *Почерненче* (дн. Поцърнен-

ци), което съвпада с местоположението на с. Прибой. Все още е жив споменът, че от пясъка на р. Струма, която минава през селото, в миналото се е плаvelo злато.

Изчезналото село *Лъжани*, отбелязано в турски документи от 1576 г. (Стойков 1959: 85; Стойков 1960: 441; ТИБИ XVI 127), би трябвало да се локализира между селата Ковачевци и Радибош, намиращи се на 15 км западно от гр. Радомир. Днес това име откриваме в микротопонима *Лаженски рид* (с характерното за говора $\lambda, \psi > a$). В близост се намира местността *Цръквище*, където в миналото е имало параклис. В съседното село Ракиловци съществува предание, според което първите му жители дошли от с. *Лаженье*. В списъка с джелепкешаните *Лъжани* е поставено пред Костуринче (дн. с. Костуринци), близо до Ковачевци село.

Село *Мусалево*, регистрирано през 1576 г. в списъците за джелепкешани от с. Кондофрей в турски документи, е отбелязано в нашите извори като неуточнено (ТИБИ XVI 122). То може да се локализира при с. Негованци, на 12 км южно от гр. Радомир, където и в наши дни има махала *Мацалево*. Това старинно българско име е предадено в документите според турския му изговор. Все още е живо в съзнанието на местните жители преданието, че в миналото *Мацалево* е било отделно село. Има и легенда, че селото е проклето да не се разраства (и досега къщите са толкова, колкото били при основаването му).

В *Изворите за българската история* фигурира с. *Свети Врач*, XV в. (ТИБИ XIII 381/ 17 б). Има и една бележка към него: „Сега (селото) е разрушено и не се владее от никого“. Обяснението за него е, че е днешното Световрачене, Софийско. Това изчезнало селище с голяма вероятност може да се локализира на 2 км южно от с. Кондофрей, където съществува местност със същото име – *Свети Врач*. В близост се намира местността *Манастиро* = *Манастирище*. Тук през Средновековието е имало манастир. В наши дни е запазена само манастирската църква в руини (Митова-Джонова 1983: 99). Според местните жители в тази местност били намерени стари монети. Недалече от *Свети Врач* е местността *Светата вода*, където в миналото местните жители ходели да се лекуват. Трябва да се вземе под внимание и фактът, че на предишната страница (17а) е отбелязано с. *Жидна* (дн. с. Жедна), което е съседно на Кондофрей.

Професор Заимов многократно изтъкваше значението на ономастиката. 95 години от неговото рождение са повод да си припомним думите му: „Иска ми се да припомня не за последен път, че българската ономастика в днешните и историческите земи на българския

народ има изключително значение за историята на българския народ, за историята на българския език, за културната история и психография на българския народ, както и за неговия произход и връзки с останалите славянски и балкански народи. Много е важно да се подчертае и да се изтъкне, че българската ономастика е най-рано засвидетелстваната ономастика в славянския свят – в нея има местни и лични имена още от VI в., записани в гръцки извори, факт, с който не може да се похвали нито един от останалите славянски народи. Така данните на българската ономастика предхождат близо с четири века създаването на българската писменост в края на IX в... Българската ономастика е тази, която може да даде и най-сигурни данни за праславянската родина, за славянската реч, както и за културната, материалната и политическата история на югоизточните балкански земи от ранното средновековие насам“ (Заимов 1985: 15).

Название на изчезнало селище	Съвременен топоним¹
<i>Бехур, Бохор</i> (ТИБИ XVI 124; Стойков 1960: 400); <i>Бихор</i> (Караванов – по предание)	<i>Бйор(о)</i>
<i>Влауфча</i> (ТИБИ XVI 122)	<i>Вла(х)овски рид, Вла(х)ова падина</i>
<i>Гълавиче</i> (Стойков 1959: 85; Стойков 1960: 441); <i>Главича</i> (ТИБИ XVI 128)	<i>Главица = Главичка ма(х)ала, Главичка ливада, Главички чифлик, Главичка могила, Главички гробища, Главички дол, Главички пояти, Главичко присое</i>
<i>Горна Райче</i> и <i>Долно Райче</i> = <i>Долна Райче</i> (ТИБИ XVI 120; ТИБИ X 88)	<i>Горни Раец и Долни Раец</i>
<i>Златарча, Милофча</i> = <i>Милюфча, Ушовча</i> (Стойков 1959: 85; Стойков 1960: 440; ТИБИ XVI 119)	<i>Арарци, Арарска заграня, Арарска могила, Арарското, Араруша; Ми(й)ова ма(х)ала = Ми(й)овци; Ушевци</i>
<i>Лъжани</i> (Стойков 1959: 85; Стойков 1960: 441; ТИБИ XVI 127)	<i>Лаженски рид</i>
<i>Мусалево</i> (ТИБИ XVI 122)	<i>Мацалево</i>
<i>Свети Врач</i> (ТИБИ XIII 381/ 17 б)	<i>Свети Врач</i>

¹ Топонимите са взети от книгата на Чолева-Димитрова, А. Местните имена в Радомирско. С., 2009.

ЛИТЕРАТУРА

- Данило и др. 1866:** Архиепископ Данило и др. *Животи краљева и архиепископа српских*. Издао Ђ. Даничић. [Danilo i dr. Zhivoti kraljeva i arhieriskora srpskih.] Загреб: Штампарија Светозара Галица и ком., 1866.
- Делирадев, Велков 1946:** Делирадев, П., Велков, Ив. *Из България*. [Deliradev, P., Velkov, Iv. Iz Balgariya.] София: Народна култура, 1946.
- Заимов 1985:** Заимов, Й. Състояние и развой на българската ономастика. [Zaimov, Y. Sastoyanie i razvoj na balgarskata onomastika.] // *Български език*, 1985, № 1, 12 – 15.
- Златарски 1926:** Златарски, В. Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар. [Zlatarski, V. Zapadnata balgarska darzhava do provazglastyavaneto na Samuila za tsar] // *Македонски преглед*, 1926, № 2, 1 – 34.
- Иванов 1925:** Иванов, Й. Произход на цар Самуиловия род. [Ivanov, Y. Proizhod na car Samuiloviya rod.] // *Сборник в чест на проф. В. Златарски*. София, 1925, 55 – 62.
- Иванов 1931:** Иванов, Й. *Български старини из Македония*. [Ivanov, Y. Balgarski starini iz Makedoniya.] София: БАН, 1925.
- Караиванов 1927:** Караиванов, И. *Историко-просветното дело в Радомирско*. [Karaivanov, I. Istoriko-prosvetnoto delo v Radomirsko.] Кюстендил, 1927.
- Митова-Джонова 1983:** Митова-Джонова, Д. *Археологическите паметници в Пернишки окръг*. [Mitova-Dzhonova, D. Arheologichesките pametnitsi v Pernishki okrag.] София: Национален комитет за култура, Национален институт за паметниците на културата – София, Окръжен съвет за култура – Перник, 1983.
- Михайлов 1966:** Mihailov, G. *Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae: Vol. 4. : Inscriptiones in territorio Serdicensi et in vallibus Strymonis nestique repertae*. Sofia: BAS, 1966.
- Симеонов 1975:** Симеонов, Б. О характере местных названий романского происхождения в НР Болгарии. [Simeonov, B. O haraktere mestnyh nazvaniy romanskogo proizhozhdeniya v NR Balgarii.] // *Actes du XI congres international des sciences onomastiques*. Sofia: BAS, 1975, 277 – 283.
- Стойков 1959:** Стойков, Р. Нови сведения за миналото на български селища през XV и XVI в. [Stoykov, R. Novi svedeniya za balgarski selishta prez XV i XVI v.] // *Исторически преглед*, 1959, № 6, 84 – 85.

- Стойков 1960:** Стойков, Р. Селищни имена в западната половина на България през XVI в. (по турски регистър за данъци от 984 (1576 – 1577 г.). [Stoykov, R. Selishtni imena v zapadnata polovina na Bulgariya prez XVI v. (po turski registar za danatsi ot 984 (1576 – 1577 g.))] // *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Романски*. София: БАН, 1960, 440 – 456.
- Цветкова 1979:** Цветкова, Б. *Паметната битка на народите*. [Tsvetkova, B. Pamefnata bitka na narodite.] Варна: Георги Бакалов, 1979.
- Чолева 2002:** Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник*. [Choleva-Dimitrova, A. Selishtni imena ot Yugozapadna Bulgariya. Izsledvane. Rechnik.] София – Москва: Pensoft, 2002.
- Чолева 2009:** Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Радомирско*. [Choleva-Dimitrova, A. Mestnite imena v Radomirsko.] София: ГЕА, 2009.

СЪКРАЩЕНИЯ

- СНМБ – *Списък на населените места в България*. София: Централно статистическо управление, отдел „Статистика на населението“, 1960.
- ТИБИ XVI – *Турски извори за българската история*. Т. XVI. София: БАН, 1972.
- ТИБИ X – *Турски извори за българската история*. Т. X. София: БАН, 1964.